

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ПІД ЧАС СТАНОВЛЕННЯ НОВОГО СОЦІАЛЬНОГО ПОРЯДКУ

У статті йдеться про ціннісні орієнтації населення регіонів України під час становлення нового соціального порядку. Дослідження виявило несприйняття частиною населення системи цінностей, яка склалася за часи незалежності, воно перебуває в стані аномійної деморалізованості, що є певною загрозою інтегративним процесам у сучасному українському суспільстві.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, населення України, аномійна деморалізованість, новий соціальний порядок

В статье идет речь о ценностных ориентациях населения регионов Украины во время становления нового социального порядка. Исследование выявило, что часть населения находится в состоянии аномической деморализованности и не воспринимает систему ценностей, которая сложилась за время независимости. Это является определенной угрозой интегративным процессам в современном украинском обществе.

Ключевые слова: ценностные ориентации, население Украины, аномическая деморализованность, новый социальный порядок

The paper deals with value orientations shared by population of different Ukrainian regions in the course of formation of a new social order. The study has revealed that a certain part of the Ukraine's population is still experiencing anomic demoralisation. Therefore, they do not want to accept the value system that has been formed over the period of independence. This problem poses a particular threat to integration of Ukrainian society today.

Keywords: value orientations, Ukraine's population, anomic demoralisation, new social order.

Українське суспільство, що майже двадцять п'ять років перебуває в стані докорінної трансформації, наразі у "точці зламу" вектора цього процесу. Спроба кардинальної зміни соціального устрою, який уже не відповідав викликам сучасності, боротьба свідомого авангарду за демократичні євро-

пейські цінності, на жаль, не була підтримана населенням та політичними елітами всієї країни та призвела до зростання сепаратистських явищ й розв'язування бойових дій у східних регіонах держави, до анексії Криму, до суттєвого падіння економіки та загострення соціальних проблем. Поки що зусилля влади в напрямі становлення суспільного ладу не завжди сприймаються населенням та, внаслідок цього, не мають значних успіхів. Про це свідчить той факт, що у 2014 році 75% респондентів відповіли, що їм бракує “порядку у суспільстві”. За даними Фонду “Демократичні ініціативи” більшість українців не вірять в успішність реформ. Так, 30% респондентів зовсім не вірять в успішність реформ, 32% мають певну надію, але загалом не вірять, ще 30% громадян вважають, що реформи будуть успішними. 54% все ж підтримують продовження реформ заради подолання економічної кризи в країні [1].

Отже, сучасний етап розвитку українського суспільства з новою гостротою вимагає відповіді на питання, що стоїть перед соціологічною наукою з моменту її виникнення: що ж таке “соціальний порядок”? Крім гострих теоретичних дискусій прихильників різних соціологічних парадигм з приводу визначення цієї категорії, незмінно пильною залишається увага до емпіричних показників, систем показників, індексів, які можуть відобразити ступінь соціальної стійкості системи того чи іншого регіону і країни в цілому. Згідно з визначенням В. Тарасенка, соціальний порядок – це “стан відносної стабільності, врівноваженості, збалансованості соціальних відносин, діяльності, норм у суспільстві, яке задає індивідам, групам, інститутам відповідні моделі (зразки, стандарти) поведінки поза сферою державних (офіційних), правових і виробничих (ділових) зв'язків і відносин” [2, с. 499]. З цього визначення випливає, що соціальний порядок є характеристикою стабільних суспільств: він виникає за умови домінування в суспільстві стабілізуючих процесів і механізмів, є відображенням організованості, стабільності соціальних інститутів, норм і цінностей.

Створення та утвердження нового соціального порядку іманентно пов'язано з явищами масової дезадаптації, з утрудненістю самоідентифікаційних процесів і невизначеністю соціального статусу, цінностей і мотивацій – з соціальною

аномією. В її основі лежить невизначене, проміжне, перехідне соціальне становище, в якому опинилися суспільство та його елементи в результаті руйнування однієї і спроб формування іншої соціальної системи. Аномія як певний стан соціальної організації характерна для будь-якого перехідного суспільства, але лише у виняткових історичних обставинах “вона досягає глобальних суспільних масштабів, коли суспільство свідомо відмовляється від основних ідеологічних принципів своєї організації, не маючи, по суті, нової, цілісної, відпрацьованої часом ціннісно-нормативної системи” [3, с. 7].

У соціологічній інтерпретації соціальна аномія – неодмінна частина, супутник і наслідок глибинних соціальних змін. Проблема полягає в тому, що в пострадянському українському суспільстві аномія постала комплексним, масовим і затяжним соціальним явищем. Так, основними характеристиками цього періоду є злам звичних, стійких соціальних зв’язків і відносин, як наслідок – масова фрустрація, деформація колишньої системи суспільних цінностей, загальна криза нормативно-правової свідомості. Найбільш гостро ця проблема постала у 2013–2014 рр. та поглибилась під час подій на Донбасі, що несе в собі певні ризики та загрози інтегративним процесам в українському суспільстві та утруднює процес створення нового соціального порядку в ньому.

У таблицях 1 та 2 наведені дані про ціннісні орієнтації населення регіонів України.

Таблиця 1

**Орієнтації населення регіонів України
щодо радянських цінностей у 2015 р. (%)**

<i>як ви вважаєте, чи діють ще сьогодні цінності, які пропагувалися в Радянському Союзі (соціальна рівність, колективізм, взаємодопомога, підтримка держави тощо)?</i>					
	Однозначно ні	Скоріше ні	Скоріше так	Однозначно так	Важко відповісти
Захід	23,2**	31,7**	14,4**	10,7**	20,0**
Центр	29,0	40,2	10,9	3,9	15,9
Південь	26,9*	43,5**	13,0*	3,1*	13,5
Схід	37,7**	39,4	8,6*	2,2**	12,1*
Донбас	39,8**	39,2	5,4**	1,2**	14,5
Україна	30,5	38,5	10,8	4,6	15,5

*Різниця балів значуща на рівні 5%; ** – на рівні 1%.

Таблиця 2

Орієнтації населення регіонів України щодо системи цінностей, яка склалася в Україні за роки незалежності

<i>Чи сприймаєте Ви як свою ту систему цінностей, яка склалася в Україні за роки незалежності (приватна власність, збагачення, індивідуалізм, прагнення до особистого успіху тощо)?</i>					
	Однозначно ні	Скоріше ні	Скоріше так	Однозначно так	Важко відповісти
Захід	8,0**	27,3	25,9**	15,0**	23,8
Центр	14,3	28,4	23,1	7,9	26,3
Південь	16,6*	33,2*	19,2**	9,8	21,2*
Схід	16,6*	33,2*	19,2**	9,8	21,2*
Донбас	25,9**	31,3	13,9**	3,6**	25,3
Україна	14,2	30,0	23,1	8,6	24,0

*Різниця балів значуща на рівні 5%; ** – на рівні 1%.

У таблицях наведені дані по регіонах України:

Захід – Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області;

Центр – Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області, м. Київ;

Південь – Миколаївська, Херсонська, Одеська області;

Схід – Запорізька, Дніпропетровська, Харківська області;

Донбас – Донецька, Луганська області.

Одразу треба відмітити, що для населення України доволі складними виявились обидва запитання. На перше з них в цілому по країні було важко відповісти 15% громадян. А розбіжність по регіонах виявилась суттєвою, практично 8%: від 20% на Заході до 12,1% на Сході. Друге запитання виявилось складним для більшої кількості громадян: по Україні в цілому це 24% її населення. По регіонах розбіжність не така велика, близько 5%: від 26,3% у Центрі до 21,2% на Півдні та Сході. Даний факт свідчить про те, що уявлення населення про радянські цінності більш чітке, ніж про ту систему цінностей, що склалася в Україні за часів незалежності.

Протягом тривалого часу населення України так і не спромоглося зрозуміти (а мабуть, це не було вигідно певним колам) зміст поняття “демократичні цінності”. Ще з часів Великої французької революції це: Свобода (особистісна, економічна, свобода слова, віросповідання, совісті, волевиявлення, переміщення тощо), Рівність (терпимість і толерантність,

однакові можливості для розвитку, однакова відповідальність перед законом та верховенство права) та Братерство (солідарність – усвідомлене дотримання законів і морально-етичних норм, повага до іншої думки і аргументів опонента, соціальна відповідальність, у тому числі сплата податків та чесна праця, патріотизм). А найголовніше – базовою цінністю Громадянина є його “власна гідність. Гідність, повага до себе і до інших – основна морально-етична категорія, яка не залежить ні від національності, ні від віку, ні від регіону проживання, ні від майнового статусу... Ті, кому властиве глибоке почуття гідності, зможуть нести у світ цінності. Ті, хто зраджує цінності, завжди прагнутимуть принизити гідність інших” [4].

У СРСР ці цінності були задекларовані, але на практиці відбулася їхня підміна внаслідок панування тоталітаризму: про набір свобод можна було тільки мріяти, рівність звелася до зрівнялівки, панували патерналізм та соціальна безвідповідальність. Більшості населення було “зручно” ні про що не дбати, нічого не мати, ні за що не відповідати.

Загалом по Україні 69% громадян вважають, що радянські цінності однозначно чи скоріше не діють, а 15,4% однозначно чи скоріше вважають навпаки. Практично шостій частині респондентів було важко відповісти на це запитання. Думки жителів Центрального регіону відображають його соціально-політичне та географічне положення: вони не відрізняються суттєво від даних по країні в цілому. В питанні, яке було запропоноване респондентам, акцент був зроблений не на негативний бік радянських цінностей (вони zostалися за дужками), а на соціальній рівності, колективізм, взаємодопомозі, підтримці держави. Скоріше, це призвело до того, що 25,1% (до речі, це найбільший показник по країні) жителів Західного регіону досі вважають, що дані цінності діють, а 20% взагалі було важко відповісти. Тільки 54,9% однозначно чи скоріше вважають, що радянські цінності не діють.

Чим ближче до військових дій, тим більше людей вважають, що названі цінності однозначно чи скоріше не діють. На Півдні таких – уже 71,4%, на Сході – 77,1%, охоплений війною Донбас найбільше в країні не відчуває підтримки держави та соціальної рівності – 79% респондентів вважають, що такі цінності не діють. Упевненість, що радянські цінності

діють, зростає в міру віддалення від Донбасу (6,4%), де населення перебуває на межі виживання. На Сході таких відповідей – вже 10,8%, а на Півдні – 16,1%.

Водночас відповіді на запитання *“Чи сприймаєте Ви як свою ту систему цінностей, яка склалася в Україні за роки незалежності (приватна власність, збагачення, індивідуалізм, прагнення до особистого успіху тощо)?”* виявились показником глибини аномійної деморалізованості населення та нерозуміння процесів, що відбуваються в країні, теперішнього стану та кінцевої цілі реформування суспільства. На це запитання не змогла відповісти майже чверть населення України, причому розбіжність по регіонах (крім Півдня та Сходу – 21,2%) не є статистично значущою. Систему цінностей, яка склалася в Україні під час незалежності однозначно чи скоріше сприймають загалом тільки 31,7%, тоді як не сприймають 44,2%. Відповіді жителів Центру України статистично мало відрізняються від показників по країні. Загалом найкраще ситуація із засвоєнням нової демократичної системи цінностей склалася на Заході: майже 41% однозначно чи скоріше їх сприймає як свої; 35,3% громадян однозначно чи скоріше не розуміють систему цінностей, що склалася в країні, а 24% взагалі не зрозуміли, про що йдеться. На Півдні та Сході люди однаково сприймають ситуацію із засвоєнням нової системи цінностей: майже половина її сприймає як свою; 30% не сприймає та затруднялось з відповіддю 21,2%. Найгірша ситуація із засвоєнням сучасної системи цінностей на Донбасі: однозначно не сприймає її 25,9% населення, скоріше ні сприймає 31,3%. Тільки 3,6% людей Донбасу сприймають як свою систему цінностей, що склалась в Україні, та 13,9% – скоріше сприймають, а чверті було важко дати відповідь. Наведені дані свідчать про те, що внаслідок війни зазнала зламу система адаптації населення в країні в цілому та на Донбасі особливо. Населення не бачить тієї системи цінностей, яку воно сприйняло б як свою, до якої потрібно адаптуватись.

За результатами цього дослідження можна стверджувати, що система цінностей, яка склалася в Україні за роки незалежності (приватна власність, збагачення, індивідуалізм, прагнення до особистого успіху тощо), ще не набула достатнього поширення на теренах країни, що суттєво утруднює

створення нового соціального порядку, а населення перебуває в стані глибокої аномії. Отже, слід відмітити, що трансформаційні процеси, які йдуть в Україні, внаслідок різкого зламу вектору створення соціального порядку теж зазнали кардинальних змін.

Для успішної побудови соціального порядку потрібно сформуванню у населення більш чітке уявлення про демократичні цінності та норми, що повинні панувати у розвинених суспільствах. Зусилля Міністерства культури, Міністерства інформаційної політики, Міністерства молоді та спорту та Міністерства освіти і науки повинні бути спрямовані на більш активну роз'яснювальну роботу серед населення України щодо поширення демократичних цінностей в українському суспільстві, яка сприятиме його інтегрованості, його єдності та стабільності, що забезпечить найскоріше створення нового соціального порядку в державі.

Література

1. *Більшість* українців не вірять в успішність реформ: опитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://espresso.tv/news/2015/09/09/bilshist_ukrayinciv_ne_viryt_v_uspikh_reform_orytuvannya

2. *Соціологія*: короткий енциклопедичний словник / уклад. В. І. Волович, В. І. Тарасенко, В. М. Захарченко та ін. ; за заг. ред. В. І. Воловича. – К. : Укр. Центр духовної культури, 1998. – 736 с.

3. *Панина Н.* Молодежь Украины: структура ценностей, социальное самочувствие и морально-психологическое состояние в условиях тотальной аномии / Н. Панина // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2001. – № 1 – С. 5–26.

4. *Кутовий Д.* Про цінності / Дмитро Кутовий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://2111.org.ua/ua/blogs/participant/15/>